

לקחי מלחמת יום הכיפורים - מבט לעתיד

אלוף דורון אלמוג

מבוא

"אם נילחם - נילחם בעתיד, ולא נחזור לבער. האויבים שעמדו נגדנו בעבר, אין כל ביטחון שינהגו גם בעתיד כמו שנהגו בעבר. להפך, עלינו להניח שהם למדו מכישלונותיהם וינסו לתקנם" (בן-גוריון, 18 באוקטובר 1951).¹

הכרעה מוחצת של האויב, כפי שהתרחשה במלחמת ששת הימים, עשויה להניב מציאות אסטרטגית קשה, ומאידך גיסא, הכרעה פחות מוחצת, כמו זו שהושגה במלחמת יום הכיפורים, עשויה להניב מציאות אסטרטגית טובה בהרבה. נראה ש"השטח המנחה" צריכה להיות כדלקמן: בהכרעה יש להשיג את האפקטים הצבאיים המינימליים, המאפשרים את ההישג האסטרטגי המקסימלי

רעיון דומה הושמע בעבר פעמים רבות על-ידי דוד בן-גוריון, וראוי לומר שגם תורת הלחימה של צבא ארה"ב מעניקה לתפקיד ההרתעה, המונח על כתפי הצבא, מעמד בכורה, אבל באותה נשימה קובעת שאם ההרתעה תיכשל, המשימה העיקרית היא לנצח.⁴

היות והמושגים הרתעה והכרעה נתפסו כמושגי יסוד בתפיסת הביטחון של ישראל, מתמקד מאמר זה בשלושה נושאים מרכזיים, הכרוכים במושגים אלה ובהשלכותיהם לעתיד:

- א. מלחמת יום הכיפורים כקו שבר בהרתעה הישראלית.
- ב. מה ניתן ללמוד מההכרעה שהושגה במלחמת יום הכיפורים.
- ג. מה ניתן ללמוד מהשבר הדוקטרינרי שאליו נקלע צה"ל במלחמת יום הכיפורים.

עומס היתר על פתפי ההרתעה

התיאוריה של ההרתעה קיבלה תנופה משמעותית לאחר מלחמת העולם השנייה בעקבות פיתוחו של הנשק הגרעיני. מהות ההרתעה היא איום בעונש בלתי נסבל על היריב, ומכאן שהצלחתה נמדדה באופן דיכוטומי במצבי אפס או אחד. במילים אחרות:

הדיון על לקחי מלחמה כלשהי במבט לעתיד הינו בעייתי ביותר, ובמידה מסוימת אף יומרני. הסיבה העיקרית נעוצה במהותו של מושג הלקח. הלקח הוא קודם כול מסקנה שהופקה מאירוע כלשהו בעבר.² מכאן שתקפותו המוחלטת מתייחסת דווקא לאותו אירוע שהיה והתרחש בעבר. ביחס לעתיד ניתן להניח שהמציאות לא תזמן לנו אירוע זהה.

יתר על כן, ניתן להניח שמרכיבים רבים, המשפיעים על עיצוב אירועי העתיד, יהיו שונים לחלוטין. סביר להניח שלא רק הסביבה הגיאוגרפית תהיה שונה, אלא גם אמצעי הלחימה, תורת הלחימה, האינטרסים הפוליטיים, מבנה הכוחות, אופן פירוש המציאות על-ידי הצדדים וכמובן גם התנאים הפיזיים, כמו שטח, מזג אוויר ודמויות המפתח המשפיעות על התפתחות האירועים. מכאן נובע שתקפות הלקח ביחס לעתיד היא בבחינת השערה בלבד.

יצחק רבין ז"ל אמר ש"ייעודו של צה"ל - להרתיע. והיה וההרתעה תיכשל, עליו להכריע את האויב במהירות המרבית ובמזער האבדות לצידנו - הן במישור הצבאי והן במישור האזרחי".³

מפקד גיס וראש חטיבת תורה והדרכה במטה הכללי

חיוני מאוד שההרתעה תיבנה לא רק על דימוי הכוח הצבאי של ישראל, אלא תקבל תמיכה משמעותית באמצעות שורה של צעדים, המכוונים להשפיע על תודעתו של היריב ועל שיקוליו הכדאיות המלווים את החלטותיו

כל עוד היריב נרתע מלנקוט פעולה כלשהי - ההרתעה הצליחה. נקט היריב פעולה ממשית - ההרתעה נכשלה. אם מקבלים את התפיסה הדיכוטומית, אז אין מנוס מלקבוע שההרתעה הצליחה עד עתה רק בתחום של מניעת עימות גרעיני בין ארה"ב לבריה"מ בתקופת המלחמה הקרה.

להמרתו ברעיון המלחמה המוגבלת. יחד עם זאת יש לזכור שרעיון המלחמה המוגבלת קרם עור וגידים בעקבות ניתוח מפוכח של צה"ל, שנתפס ככוח ההרתעה העיקרי של ישראל. עדיין מתבקשת השאלה, מדוע לא היה בכוחו של הדימוי שנוצר לצה"ל לאחר מלחמת ששת הימים כדי להרתיע באופן מוחלט, כלומר למנוע לחלוטין את התהוות אותה ההחלטה לתקוף את ישראל

תורת הביטחון הישראלית שללה את התפיסה הדיכוטומית וגיבשה - במסגרת "תורה שבעל-פה" - את תפיסת ההרתעה המצטברת. על-פי תפיסה זו זוכה צה"ל בנקודות הרתעה כל עוד הוא מנצח. כל ניצחון מגדיל את אפקט ההרתעה. אולם אם התפיסה הזאת נכונה, כיצד קרה שמלחמת יום הכיפורים פרצה ביוזמת האויב דווקא אחרי הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים?

לשאלה הזאת חשיבות גדולה, היות ובימים אלה, בעקבות תהליך התחמשותן של מדינות עוינות בטק"ק ובנשק לא קונוונציונלי, עומדת סוגיית ההרתעה של ישראל לדיון מחודש. שאלות נוספות שמחייבות מענה הן:

- מה בכל זאת הצליחה להשיג ההרתעה הישראלית?
- מדוע נכשלה ההרתעה? ובמילים אחרות: מה ניתן לומר על מגבלותיה של ההרתעה הישראלית?

ניתן לומר בוודאות שניצחון - גדול ככל שיהיה - אינו ערובה לכך שהצד האחר ירתע מלנקוט פעולה נגד המנצח. יתר על כן, אף ייתכן מצב שבו רצונו של הצד המובס לנקום יגדל דווקא ככל שתבוטחו קשה יותר ומשפילה יותר. ניצחונה המוחץ של ישראל במלחמת ששת הימים יצר מוטיבציה חזקה מאוד בקרב שכנותיה לצאת לסיבוב נוסף - כפי שחווינו במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים. הניצחון הגדול של ששת הימים הביא להתפכחות חדה בצד המצרי והסורי. אותה התפכחות יצרה מנוף לגיבושה של תפיסה מבצעית ריאליסטית. לא עוד יעדי מלחמה בלתי ניתנים להשגה, כמו "השמדתה של מדינת ישראל". ראשיתה של אותה תפיסה בכינון אסטרטגיית השלבים, שאותה התווה נאצר מייד לאחר ההפסד הגדול של 1967 והמשכה בדברי סאדאת ב-3 ביוני 1971, עת נתן את ההנחיות למבצע "תחריר 41".

"כאשר אנו מתכננים את המתקפה, אני רוצה שנתכנן במסגרת יכולתנו המבצעית, ולא יותר מכך. חצו את התעלה והחזיקו אפילו בעשרה סנטימטרים מסיני - אני מגזים, כמוכן - והדבר יהיה עבורי סיוע עצום, וישנה לחלוטין את המצב הפוליטי הן במישור הבינלאומי והן במישור הערבי".⁵

התפיסה הריאלית היא שיצרה את רעיון המלחמה המוגבלת, שהוא למעשה רעיון מבצעי חדש, שניתח את חסרונות הצד הישראלי ונתן להן תשובות אופרטיביות חדשות. ניתן לומר לזכותה של ההרתעה הישראלית, שהיא הצליחה לגרום לויתור זמני על רעיון המלחמה הטוטלית במחשבה הערבית, והביאה

באוקטובר 1973.

התשובה נעוצה, לטעמי, בעומס היתר שהטילה מדינת ישראל על צה"ל בתפיסת ההרתעה. ההרתעה - מעצם מהותה - היא עניין שברירי, העוסק "בדברים שאינם מתרחשים",⁶ כהגדרתו של שר החוץ לשעבר, אבא אבן. כלומר, ההרתעה קשורה למדיניות ולמסרים שמתגבשים אצל היריב כפועל יוצא ממסכת פעילויות, המשפיעות על שיקולי רווח והפסד נוסף על האיום בהפעלת כוח צבאי.

לכן חיוני כל כך שההרתעה תיבנה לא רק על דימוי הכוח הצבאי של ישראל, אלא תקבל תמיכה משמעותית באמצעות שורה של צעדים, המכוונים להשפיע על תודעתו של היריב ועל שיקוליו הכדאיות המלווים את החלטותיו. התפיסה הריאלית של התכנון הערבי לקראת יום הכיפורים משמעותה שלצד האחר היה רציונל בחשיבתו, כלומר הוא הושפע ממאזן של אינטרסים הקשורים לרווח ולהפסד.

שיקולי רווח והפסד מן הראוי שישענו גם על הסכמים מדיניים, שהפרתם מהווה איום בפני עצמו, על תמיכה ולחץ בינלאומיים, על גיבוי של בעלת ברית אסטרטגית, על שיקולים כלכליים ועוד. התפיסה שהתגבשה לאחר מלחמת ששת הימים גרסה שהדימוי המרתיע של צה"ל התחזק כל כך בעקבות הניצחון הגדול, עד כי אין צורך לסייע לכוחו המרתיע באמצעות תהליכים נוספים. דימוי העוצמה של ישראל והתחושה של שיכרון הניצחון לאחר מלחמת ששת הימים הם שהעצימו את ההישענות המוחלטת על דימויו המרתיע של צה"ל. המסקנה העולה מהתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים נכונה, לדעתי, גם לעתיד:

מי שיבנה את תפיסת ההרתעה של ישראל אך ורק על עוצמתו של צה"ל - ותהיינה יכולותיו הטכנולוגיות גבוהות ככל שתהיינה - מבלי לסייע לכוח ההרתעה הצבאי באמצעות תהליכים מדיניים וגורמים מרסנים

נשיא מצרים - סאדאת

"כאשר אנו מתכננים את המתקפה, אני רוצה שנתכנן במסגרת יכולתנו המבצעית, ולא יותר מכך. חצו את התעלה והחזיקו אפילו בעשרה סנטימטרים מסיני - אני מגזים, כמוכן - והדבר יהיה עבורי סיוע עצום, וישנה לחלוטין את המצב הפוליטי הן במישור הבינלאומי והן במישור הערבי"

את הצבא, לרכוש אמצעי לחימה חדשים, לפתח דוקטרינה חדשה ולצאת בתוך זמן קצר לסיבוב נוסף. אם נבחר את התוצאות שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים ביחס למטרותיו המוצהרות, הרי ניתן לומר שהוא השיג הכרעה חלקית בלבד. כך הוגדרה מטרתה של כוונות "כחול-לבן" מאפריל 1973, חצי שנה לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים:

"למנוע מהאויב כל הישג צבאי ולהנחיל לו מפלה צבאית, המבוססת על השמדה מרבית של כוחות ושל תשתית צבאית. השגת מטרה זאת צריכה להקנות לישראל יתרונות צבאיים משמעותיים למשך מספר שנים - הן ביחסי הכוחות והן בקווי הפסקת האש".⁸

אם נתייחס למטרה המנוסחת לעיל כאל מטרתה של מלחמת יום הכיפורים, אז ניתן לומר שצה"ל לא הצליח "למנוע מהאויב כל הישג צבאי", שכן כוחות מצריים גדולים נותרו בגדה המזרחית של תעלת סואץ בתום המלחמה. יתר על כן, לא הייתה השמדה מרבית של כוחות ושל תשתית - הן בחזית הסורית והן בחזית המצרית. מכאן שעל-פי הגדרת המטרה שלעיל לא הצליח צה"ל להכריע במלחמת יום הכיפורים כפי שציפו ממנו קברניטי המדינה.

יחד עם זאת, ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים - שהייתה הרבה פחות מוחצת ומשכנעת מבחינה צבאית מזו שהושגה במלחמת ששת הימים - יצרה מצב אסטרטגי חדש, יציב בהרבה מהמצב ששרר לאחר מלחמת ששת הימים. בעקבות המצב האסטרטגי החדש החל תהליך שלום בין ישראל למצרים, שהביא ליציבות ולהתמתנות ביחסים בין שתי המדינות. השלום בין ישראל למצרים - למרות היותו קר - איפשר לישראל לשנות את היערכותה הצבאית ולבנות בצורה שונה את כוחה במהלך 26 השנים שחלפו מאז מלחמת יום הכיפורים.

הכרעה היא סוג מסוים של ניצחון, ועל-פי לידל הארט, "ניצחון במובנו האמיתי פירושו כי מצב השלום ומצבה של האומה הם טובים יותר לאחר המלחמה מאשר לפני".⁹

אין ספק שמצבה של ישראל מבחינת יחסיה עם מצרים טוב יותר ב-25 השנים האחרונות מאשר בשנים 1967-1973. מכך ניתן להסיק שהכרעה מוחצת מדי עלולה להיות קטליזטור חריף לסיבוב נוסף, בעוד שהכרעה מתונה יותר עשויה להיות קרקע נוחה לתחילתו של דו-שיח מדיני, המיועד להשיג יציבות אסטרטגית נוחה יותר לשני הצדדים. אם גישה זו נכונה, הרי שאין די בהגדרת ההכרעה אך ורק כ"פועל יוצא של סדרת אפקטים צבאיים, המיועדים לשבור את רוח הלחימה של היריב או לשחוק את מסגרותיו עד דק".

ההכרעה הצבאית אמורה להיות אמצעי ליצירת מצב אסטרטגי חדש, נוח יותר מזה שהתקיים קודם לכן. אם מקבלים הגדרה זו, הרי שיש לברר אילו אפקטים צבאיים יתנו לנו את תנאי הפתיחה הטובים יותר כדי להשיג את היעדים האסטרטגיים. לשם כך חייב להתקיים דו-שיח הדוק בין הדרג המדיני לדרג הצבאי. תביעה קטיגורית של הדרג המדיני כלפי הצבא להשיג

נוספים, המשפיעים על שיקולי הרווח וההפסד של היריב - עלול ליצור שוב עומס יתר על כתפי ההרתעה הישראלית עד כדי קריסתה דווקא בתקופה שבה ראוי לבנות כושר הרתעה יציב יותר.

מהי מידת ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים?

אנסה להסביר את סוגיית ההכרעה בעזרת ניתוח משווה בין ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת ששת הימים לזאת שהשיג במלחמת יום הכיפורים.

על פניו נראה כי ההכרעה שהושגה במלחמת ששת הימים הייתה מוחצת ומוחלטת יותר מזו שהושגה במלחמת יום הכיפורים.

כוחות צה"ל באפריקה במהלך מלחמת יום הכיפורים

ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים - שהייתה הרבה פחות מוחצת ומשכנעת מבחינה צבאית מזו שהושגה במלחמת ששת הימים - יצרה מצב אסטרטגי חדש, יציב בהרבה מהמצב ששרר לאחר מלחמת ששת הימים

ראייה זו של הדברים מבוססת על ההישגים הצבאיים שהשיג צה"ל בשתי המלחמות, אולם היא מנותקת מהתהליכים שהתרחשו לאחר מלחמות אלה ומההשפעות האסטרטגיות שהיו להן. ישנן הגדרות שונות למושג הכרעה - למשל, של המילון למונחי תוו"ל (אג"ים-תוו"ל, התשנ"ו 1996), של די"ר אלוף יצחק בן-ישראל ושל די"ר אבי קובר.⁷ שלושתן מתייחסות להכרעה כאל תוצר מכאני של סדרת מהלכים צבאיים. לפי המילון למונחי תוו"ל נקבעת ההכרעה על-פי המידה שבה הושגה המשימה כפי שהוגדרה על-ידי הקברניט. על-פי די"ר בן-ישראל מושגת ההכרעה כאשר נשבר רצון הלחימה של היריב, ועל-פי די"ר אבי קובר מושגת ההכרעה כאשר האויב מאבד את כושרו להילחם.

אף שמלחמת ששת הימים השיגה הכרעה מוחצת יותר על-פי שלוש ההגדרות הנ"ל, הרי שכשנה לאחר אותו הישג מוחץ פרצה מלחמת ההתשה, ורק שש שנים מאוחר יותר, פרצה מלחמת יום הכיפורים. כלומר, העובדה שהושגה הכרעה צבאית מוחצת במלחמת ששת הימים, ושעיקר מסגרות הלחימה של הצבא המצרי הוכו באופן משמעותי באותה מלחמה, לא שברה את רצון הלחימה של המצרים ולא ריפתה את המוטיבציה לשקם

במצביאות של שינויים מהירים
 וחריפים פיתוחן של תפיסה
 מבצעית ושל תורת לחימה
 הוא מעשה סייפי, שלעולם
 אינו מסתיים

התעלם מהמציאות המשתנה, כפי שעשה לאחר מלחמת ששת הימים. בעקבות אותה מלחמה השתנתה לחלוטין המציאות הגיאואסטרטגית של מדינת ישראל, וצה"ל יכול היה לנצל את תוספת השטחים לפיתוח רעיונות מבצעיים חדשים - למשל בתחום המגננה. אולם הוא לא עשה כן, ובפועל המשיך לדבוק בדוקטרינה הגורסת "אף שעל" והעברה מהירה של הלחימה לשטח האויב - דוקטרינה שהייתה נכונה לישראל של גבולות הקו הירוק.

באשר ל"ניתוני היסוד של האויב" - אלה כוללים גם את תורת הלחימה שלו. במלחמת יום הכיפורים הופתע צה"ל לא רק מהמועד שבו פרצה המלחמה, אלא גם מתורת הלחימה ומאמצעי הלחימה שהפעילו המצרים והסורים. ועל כך כבר אמר הרמטכ"ל לשעבר חיים לסקוב: "גיבושה של כל תורה בא מתוך שאלת היסוד של איך יילחם האויב".¹²

מכאן ניתן להבין שבמצביאות של שינויים מהירים וחריפים פיתוחן של תפיסה מבצעית ושל תורת לחימה הוא מעשה סייפי, שלעולם אינו מסתיים. ובלשונו של בן-גוריון:

"אפילו המפקד, שגמר בתייסר צבאיים הגבוהים ביותר, אינו רשאי לראות את עצמו כאדם השליט בתורת הצבא, כי אין תורה זו, ככל תורה מדעית אחרת, נחתמת אף פעם".¹³

הצורך בעיצוב מודל דינמי להתמודדות בלתי פוסקת עם השינויים במציאות הטריד גם את צוותי התחקור האמריקניים, שהגיעו לישראל זמן קצר לאחר מלחמת יום הכיפורים והחלו - ביסודיות האופיינית - לגבות עדויות ולאסוף חומר על המלחמה שהייתה. אחד המפקדים האמריקנים, שעמד בראש צוות מתחקרים, גנרל דון סטארי, פירסם מאוחר יותר (20 פברואר 1979),¹⁴ בעת שפיקד על TRADOC (פיקוד ההדרכה של צבא ארה"ב), מודל המציג מתודולוגיה שיטתית להתמודדות בלתי פוסקת עם הצורך הסייפי להמשיך ולפתח את תורת הלחימה, משום שמדובר ב"משימה שאינה נחתמת אף פעם". המודל שמתאר סטארי קובע כי יש לעצב את הקונספט המבצעי מתוך ארבעה מקורות עיקריים:

1. האיים.
2. המשימה.
3. ההזדמנויות הטכנולוגיות.
4. התובנות ההיסטוריות.

רק לאחר עיבוד (Evaluation) של הקונספט הוא מנוסח כקונספט מבצעי (Operational Concept), שהופך לתו"ל לאחר תהליך של ניסוי ושל בחינה. בעמוד הבא מתואר באופן סכמתי תהליך יצירת התפיסה/דוקטרינה:

הכרעה מהירה ומוחצת על-ידי השמדת מסגרות צבאיות רבות ככל האפשר של האויב עשויה אולי לתרום ליצירתו של צבא מנצח, אך לא אפקטיבי. מדובר בצבא שאולי יצליח להשיג שיעורי שחיקה גבוהים של האויב, אך אלה עלולים להתברר כמיותרים לחלוטין.

בין ישראל לשכנותיה קיימת אסימטריה חריפה, שאותה היטיב לתאר דוד בן-גוריון בדצמבר 1955:

"מצידנו לא ייתכן קרב אחרון. אנו לא יכולים להניח אף פעם שאנו יכולים לתת מכה אחת ניצחת לאויב, וזה יהיה קרב אחרון, שאחריו לא יהיה צורך בהתנגשות, ולא תהיה שום סכנה למלחמה".¹⁰

בתנאים אלה של אסימטריה צריכה ישראל לשאוף למקסימום הישגים אסטרטגיים במינימום מהלכים צבאיים.

פיתוח התפיסה המבצעית ותורת הלחימה בדו"ח אגרנט נכתב כי "תורת הלחימה נכתבו לפני מלחמת ששת הימים והתרכזו בבעיות שהיו, שאיפיינו את אותה תקופה. מלחמת ששת הימים הביאה לשינויים בנתוני היסוד של הזירה והאויב, אשר היו חייבים למצוא את ביטויים בתורה הכתובה, לאחר שנבחנו לאור ההנחות המונחות ביסודה של תורה זו...

"לימוד לקח מלחמות העבר של צבאות זרים והתאמתם לתנאים יחד עם הסקת המסקנות הנכונות מפעילות האויב מאז מלחמת ששת הימים צריכים היו להביא את צה"ל לידי כך שיעמוד מול הבעיות עם תורה שכנגד, אשר גובשה ונלמדה מבעוד זמן".¹¹

התפיסה המבצעית ותורת הלחימה אמורות להנחות את המפקדים כיצד לבנות את יחידותיהם וכיצד להפעילן. בדו"ח אגרנט נכתב כי הדוקטרינה של צה"ל בין 1967 ל-1973 הייתה בסטגנציה. כתוצאה מכך נלחם צה"ל ב-1973 על-פי מודל ההצלחה של 1967. הצלחת הכוחות המשוריינים ב-1967 להבקיע מערכים מבוצרים דוגמת הגירדי בקרב חד-חילי, המזניח את השילוב הבין-זרועי והבין-חילי, תורגמה לאחר המלחמה לתפיסה המדגישה את "הלם השריון" וחוזקה על-ידי ארגון תומך ודומיננטי בדמות מפקדת גיסות השריון. הניסיון להפעיל את "הלם השריון" במלחמת יום הכיפורים נכשל כישלון חרוץ, היות והתנאים השתנו לחלוטין: האויב שינה דוקטרינה, רכש אמצעי לחימה חדשים, ניתח נכון את נקודות החוזק ואת נקודות החולשה בדוקטרינה של צה"ל והצליח לצמצם במידה רבה את תחומי היתרון שהיו לצה"ל במלחמת ששת הימים.

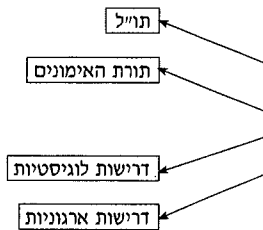
ועדת אגרנט הציגה את הדברים במבט רטרוספקטיבי, כ"חכם לאחר מעשה". השאלה המרכזית המתבקשת היא כיצד להכין את הצבא לאתגרי העתיד - ובכלל זה עימותים עם מדינות המעגל השני, שאין לנו גבול משותף איתן - כך שהוא יגיע לעימותים הבאים, אם וכאשר יפרצו, "עם תורה שכנגד, אשר גובשה ונלמדה מבעוד מועד", בלשונה של ועדת אגרנט. התשובה מצויה בראש ובראשונה בהבנת השינויים שחלו ב"ניתוני היסוד של הזירה והאויב". צה"ל אינו יכול להרשות לעצמו

השופט אגרנט

"לימוד לקח מלחמות העבר של צבאות זרים והתאמתם לתנאים יחד עם הסקת המסקנות הנכונות מפעילות האויב מאז מלחמת ששת הימים צריכים היו להביא את צה"ל לידי כך שיעמוד מול הבעיות עם תורה שכנגד, אשר גובשה ונלמדה מבעוד זמן"

תוצרים:

מקורות:

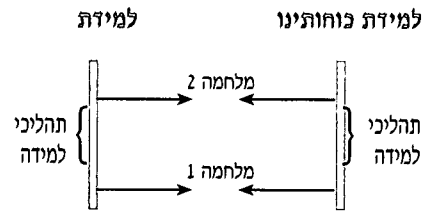
שבאמצעות טיפול שונה במידע - בשלבי האיסוף, המיון, העיבוד וההפצה - תוך התבססות על טכנולוגיות מידע חדישות, ניתן להקנות לכוח צבאי אפקטיביות הגבוהה בהרבה מכל מה שמוכר לנו. סדרות התרגילים שעושה דיוויזיה 4 היא שמאפשרת תיקוף התהליך. כל התורות והאמצעים שבוחנת אותה דיוויזיה נשארים רק במסגרתה, בעוד ששאר הצבא האמריקני - כולל בתי-הספר ומערך ההדרכה - כמו משקיף מהצד, מתבונן בתהליך וממשיך להכין עצמו לאתגרים העתידיים על פי ה-TTP המוכר.

שימוש במודל מעין זה יש בו כדי להבטיח את אותה החיוניות הנחוצה לארגון צבאי - שמטבעו חייב להיות שמרן - כדי להתכונן נכון לאתגרי העתיד. כך ניתן להימנע מהשגיאה שעשה צה"ל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים, כאשר בכל אותה תקופה הוא נצמד בעקשנות לתורת הלחימה שניצחה את המלחמה הקודמת, מבלי להיות רגיש לשינויים שחלו - בעיקר בצבא מצרים, שאימץ לעצמו תפיסה מבצעית חדשה. תפיסה חדשה זו, שגובתה באמצעי לחימה - בעיקר מאסות של טילים ני"ט וני"מ - באה לידי ביטוי בתורת לחימה חדשה.

אולם בשלב זה צריך שוב להשמיע את האזהרה שהובאה בראשית המאמר מפני לקחים הנלמדים מתוך אירועים חד-פעמיים שהתרחשו בעבר, שכן אין שום ודאות שאתגרי העתיד יהיו דומים. לכל היותר ניתן לומר, שתקפותם של אותם לקחים, שהופקו מאירועי העבר, תהיה גדולה יותר ככל שמידת הדמיון בין האירועים בעתיד תהיה גדולה יותר לאירועים שהתרחשו בעבר. מכאן נובע שהלקח מהעבר, שהיה בבחינת מסקנה מאירוע שהתרחש והסתיים, הוא בבחינת השערה בלבד לגבי כל מה שיתרחש בעתיד.

גם במקרה זה יש לתפיסה המבצעית ולתורת הלחימה תפקידים שונים. בעוד שהתפיסה בוחנת את ההשערות המתייחסות לסביבה עתידית אפשרית, הרי שהתורה מתייחסת בעיקר לאותם לקחי מלחמות שתורגמו לנהלים ולתרגולות (TTP). צבא שישען אך ורק על TTP - ללא התאמה ועדכון לתנאים המשתנים בכל הרמות - לא ישכיל לשמור על אותו מתח ניגודי משלים, החיוני כל כך להתפתחותו ולהיותו מערכת לומדת. ניתן לתאר זאת באופן סכמטי בצורה הבאה:

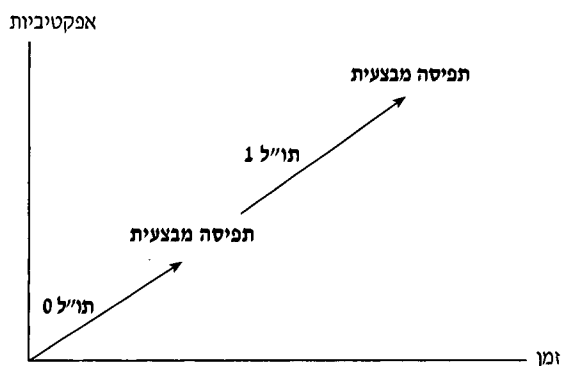
סטארי הדגיש את הדינמיות המתחייבת מהתהליך, את ראשוניותו של הקונספט ואת היותו מונחה על-ידי השאלה "מה" נדרש לעשות, בעוד שהתוו"ל, הנובע מתוך הקונספט, מונחה על-ידי השאלה "איך" לעשות. מאוחר יותר נוספו נדבכים נוספים למודל, המדגישים פרמטרים נוספים של הקונספט, כמו שינויים סביבתיים, אילוצים תקציביים, הסכמי שלום, מורל לאומי ועוד. מאז 1973 ועד עתה עידכנו האמריקנים ארבע פעמים את תורת הלחימה שלהם. הם עשו זאת בשנים 1976, 1982, 1986, 1993.¹⁵ מדובר בתהליך למידה דינמי, שניתן לבטאו באופן הבא:

המודל של סטארי מדגיש כי בראש ובראשונה יש לפתח תפיסה מבצעית הולמת כדי להכין את הצבא להתמודדות עם אתגרי העתיד. רק גיבושה של תפיסה כזאת - גורס סטארי - עשוי לתת מענה דינמי לשינויים המהירים הפוקדים את המציאות של סוף המאה ה-20.

התפיסה המבצעית הישראלית חייבת לתת מענה לשינויים המתחוללים באמצעי הלחימה ובתורות הלחימה של האויב וכן לגלות רגישות לשינויים המתחוללים בסביבה שבה פועל צה"ל - ובכלל זה הסביבה הטכנולוגית והחברתית. לפי גישה זאת, התפיסה המבצעית היא כמו מצפן, המתווה את הנהיגה הנכון. תורת הלחימה (הדוקטרינה) משלימה לכאורה את התפיסה המבצעית באמצעות כללי התנהגות, הוראות ותרגולות - ובמילים אחרות, באמצעות טכניקות, טקטיקות ונהלים (TTP)-Technique, Tactic, Procedure, אך למעשה קיים מתח ניגודי משלים בינה לבין התפיסה המבצעית. בעוד התפיסה המבצעית מחייבת עדכון לעיתים תכופות, הרי שה-TTP מתעדכן בקצב שונה, בדרך כלל איטי יותר. ה-TTP מעצם מהותו מבטא רוח שמרנית יותר. בדרך כלל חלק מסוים בצבא - בעיקר אותו חלק שקשור ליחידות העילית - עסוק רוב הזמן בפיתוח תפיסה מבצעית חדשה (במקביל לעשייה אחרת), ואילו מרבית הצבא עוסק ביישום, בהטמעה ובשינון של אותן תפיסות מבצעיות שקיבלו תיקוף (Validation). מכאן שבתי-הספר הצבאיים מלמדים באדיקות את ה-TTP, ואילו אותן יחידות, שנבחרו לפתח את התפיסה המבצעית החדשה, בוחנות רעיונות חדשים ומפתחות תורות לחימה חדשות.

דוגמא מצוינת לכך היא FORCE XXI האמריקני - כוח המבוסס בעיקרו על דיוויזיה 4, המשמשת יחידת ניסוי לבחינתה של תפיסה מבצעית חדשה. הנחת היסוד של אותו ניסוי אומרת

ביטאון החברה הישראלית להיסטוריה צבאית ליד אוניברסיטת

ת"א, עורך אריה חשביה, גיליון מספר 4, נובמבר 1981, עמ' 30.

4. דוד בן-גוריון, **ייחוד וייעוד**, הוצאת מערכות, 1971, עמ' 368: "התוכנית של צה"ל להרתיע את האויב, שלא יעז להילחם... גם אם יעז להילחם - להעביר את המלחמה לשטח האויב".

גם תורת הלחימה של צבא ארה"ב קובעת רעיון דומה, ראו מסמך תורת הלחימה של צבא ארה"ב, כפי שפורסם על-ידי הפנטגון, J-7, מאי 1997:

JOINTELECTRONIC LIBRARY. CDROM, Approved Joint Publications, Joint Doctrine, May 1997, Developed by OC Incorporated for J-7, Joint Staff JOINTDOCTRINE ENCYCLOPEDIA p. 242: "Deterrence is our first line of our national security. If deterrence fails, our objective is winning the nation's wars".

5. שאזלי, **הצניית התעלה**, הוצאת מערכות, 1987, עמ' 77.

6. אבא אבן, **הדיפלומטיה החדשה**, עידנים, ידיעות אחרונות, ת"א, 1985, עמ' 199.

7. אג"ס-תוה"ד, **מילון למונחי תו"ל**, התשנ"ו 1996, עמ' 103, הגדרת ההכרעה: "יצירת מצב שייווצרו או יתקיימו בו, להערכת המחליט, התנאים להשגת המשימה כפי שנקבעה, או מצב שנוצרו בו, להערכת המחליט, התנאים להשגת משימתו כפי שנקבעה. מצב ההכרעה ניכר כרגיל בכך שהאויב איבד את יכולתו לפעול ביעילות נגדנו".

אבי קובר, **הכרעה**, מערכות, 1995, עמ' 25-26: "הכרעה צבאית במלחמה היא שלילת כושר הלחימה של היריב במהלך מלחמה, בשדה הקרב, באמצעים צבאיים, אשר כושר ההתאוששות ממנה במסגרת אותה מלחמה היא בעלת הסתברות נמוכה ביותר".

תא"ל ד"ר יצחק בן-ישראל, "תורת הביטחון והלוגיקה של בניין הכוח", חלק ב', **מערכות** 354, נובמבר 1997, עמ' 34: "ההכרעה היא מצב תודעתי. האויב יוכרע כאשר מנהיגיו (המדיניים והצבאיים) יעריכו ברגע מסוים, כי מוטב להם להפסיק להילחם, משום שהמשך הלחימה יפגע בהם יותר מאשר הפסקתה".

8. עימנואל ולד, **קללת הכלים השבורים**, הוצאת שוקן, 1987, עמ' 97.

9. ב"ה לידל-הארט, **מדוע איננו לומדים מן ההיסטוריה?** מערכות, 1985, עמ' 73.

10. בן-גוריון, **ייחוד וייעוד**, מערכות, 1971, עמ' 219.

11. דו"ח אגרנט, עמ' 1345-1346.

12. דו"ח אגרנט, עמ' 1347.

13. דוד בן-גוריון, מתוך מסמך פנימי של צוות החשיבה בפ"ם.

14. מסמך של גנרל דון סטארי, **Commander's Notes** מה-20 בפברואר 1979.

15. ראו הקדמה של **FM 100-5 OPERATIONS** מיוני 1993, עמ' VIII-VI, במהדורה האמריקנית.

הניסיון לפרש מחדש את לקחי מלחמת יום הכיפורים הוא חלק מתהליך הלמידה שאנו מצויים לקיים בכל נקודת זמן שבה נימצא. אך טבעי הוא שבכל נקודת זמן נפרש את לקחי העבר באופן שונה כתוצאה מהתובנות החדשות המתגבשות ומהצורך לתת מענה יצירתי וחדשני לבעיות המתהוות.

במאמר זה ניסיתי להדגיש שלוש נקודות מרכזיות:

א. אין לבסס את ההרתעה של ישראל באופן בלעדי על כוח הפיזי-צבאי של צה"ל ועל מקסמי אמל"ח וטכנולוגיה חדישה. דימויו ההרתעתי של צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים לא הרתיע את מצרים ואת סוריה מליזום מלחמה מוגבלת, שעל-פי תפיסתן אמורה הייתה לשבור את הסטטוס-קוו המדיני. מכאן שתפיסת הרתעה, המעמידה במרכזה את כוחו של צה"ל, את הישגיו המצטברים ואת דימויו - בלי לתמוך בה בתהליכים נוספים, המשפיעים על שיקולי רווח והפסד של היריב - עלולה להיות חלשה הרבה יותר.

ב. הדיון על ההכרעה בממד האופרטיבי חייב להיות מחובר לדיון על ההישג האסטרטגי האפשרי. הכרעה מוחצת של האויב, כפי שהתרחשה במלחמת ששת הימים, עשויה להניב מציאות אסטרטגית קשה, ומאידך גיסא, הכרעה פחות מוחצת, כמו זו שהושגה במלחמת יום הכיפורים, עשויה להניב מציאות אסטרטגית טובה בהרבה. נראה ש"הנוסחה המנחה" צריכה להיות כדלקמן: בהכרעה יש להשיג את האפקטים הצבאיים המינימליים, המאפשרים את ההישג האסטרטגי המקסימלי. אך בכל מקרה צריכה ההכרעה ליצור מציאות אסטרטגית טובה יותר מזו שהתקיימה טרם העימות.

ג. צה"ל חייב להיות מוכן בכל נקודת זמן עם תפיסה מבצעית רלוונטית, התואמת את השינויים שהתחוללו במרחב - ובכלל זה אצל האויב. התפיסה המבצעית אמורה להוביל לתהליך מתמשך של פיתוח תו"ל. המתח המצוי בין התפיסה לתו"ל הוא מתח מפרה, בתנאי שמבינים את משמעותו ומנתבים אותו לתהליך של פיתוח דוקטרינרי בלתי פוסק, המיועד להעניק לצה"ל יתרון משמעותי על פני היריב בכל זמן שבו יתחולל עימות. פיתוח תפיסות חדשניות הוא במהותו פיתוח ידע רלוונטי לצה"ל. זהו תחום עיסוק מרכזי, האמור לצקת היגיון ותבונה לכל עשייה בצבא ולהבטיח את חיותו ואת מוכנותו של צה"ל לכל סוג של התמודדות.

הערות

1. דוד בן-גוריון, **ייחוד וייעוד**, הוצאת מערכות, 1971, עמ' 166-167.

2. אג"ס-תוה"ד - **מילון למונחי תו"ל**, התשנ"ו - 1996, עמ' 156.

3. יצחק רבין - "ההרתעה במבחן מלחמות ישראל", **ספרא וסייפא** -

